

Suriye Krizinden Sonra İran-Rusya İlişkileri

Seba ABDULLATİF*

Geliş tarihi: 20/12/2022

Kabul tarihi: 04/05/2023

Atf: Abdullatif, S., “Suriye Krizinden Sonra İran-Rusya İlişkileri”, Ortadoğu Etütleri, 14-4 (2022): 269-284

DOI: 10.47932/ortetut.1219615

Öz: 2011’de Esad rejimine karşı çıkan halk ayaklanması sonucunda Suriye krizi ortaya çıkmıştır. Kriz sonrası birçok uluslararası ilişki yeniden şekillenmiştir. Bu ilişkilerin en önemlisi de İran ve Rusya ilişkileridir. Bu çalışmada; Suriye krizi, Rusya ve İran ilişkilerinin şekillenmesi ve Türkiye, İsrail gibi Suriye krizinden etkilenen diğer bölgesel güçlerin Rusya ve İran ittifakını nasıl etkilediği incelenecektir.

İki ülke ortak hedefler çerçevesinde bulunmakta ve gelişim göstermektedir. Kriz sonrası bölgedeki değişen dinamikler, İran-Rusya ilişkilerine de yansımıştır. Bölgedeki istikrarı korumak için faaliyetlerin gerçekleştirildiği aktarılsa da iki ülke, çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. İlgili çıkarlar, bölgedeki önemli bir güç olan ABD’nin varlığını engellemektir. Buna ek olarak Rusya’nın sıcak denizlere inme politikası nedeniyle Suriye de yer almaktadır. İran ise Ortadoğu’daki ana unsur olmak ve bölgedeki kendi varlığını tehdit edici güçleri ortadan kaldırma amacı içerisindedir. İki ülkenin hedefleri doğrultusunda, Ortadoğu bölgesindeki hareketlilik ve yansımalar vardır. Suriye’de diğer büyük bölgesel aktörlerin bulunması Rusya ve İran ilişkilerini etkilemiştir. Türkiye ve İsrail gibi güçlü ülkelerin varlığı, iki ülke arasındaki ilişkileri farklı boyutlara taşımaktadır. Bu noktada tutum ve davranışlar, Suriye krizi üzerinden farklılıklar da gösterebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, İran, İsrail, ABD, Türkiye, Suriye Krizi, Arap Baharı.

* Seba Abdullatif: Araştırma Asistanı, Omran Stratejik Araştırmalar Merkezi-TR, seba.abdullatif95@gmail.com ORCID: 0000-0002-5912-6180

Iran-Russia Relationships After the Syrian Crisis

Seba ABDULLATİF*

Received: 20/12/2022

Accepted: 04/05/2023

Citation: Abdullatif, S., “Iran-Russia Relationships After the Syrian Crisis”, Middle Eastern Studies, 14-4 (2022): 269-284

DOI: 10.47932/ortetut.1219615

Abstract: The Syrian crisis emerged as a result of the popular uprising against the Assad regime in 2011. After the crisis, many international relations have been reshaped. The most important of these relations are those is the relations between Iran and Russia. In this article, the Syrian crisis will be examined in terms of the shaping of relations between Russia and Iran and how other regional powers, such as Turkiyeey and Israel, affected by the Syrian crisis, affect the alliance between of Russia and Iran.

The relations between Iran and Russia, which were reshaped after the Syrian crisis, are within the framework of common goals and are developing. The changing dynamics in the region after the crisis wereas also reflected in the Iran-Russia relations. Although it is reported that activities are carried out to maintain the stability in the region, the two countries act in line with their interests. Relevant interests lie in on the basis of blocking the presence of the United States, an important power in the region. In addition to this presence, Russia’s policy of landing on warm seas is included in the framework of Syria and the current crisis. Iran, on the other hand, aims to be the main element in the Middle East and to eliminate the forces that threaten its existence in the region. In line with the goals of the two countries, activity and reflections occur in the Middle East region. The presence of powerful countries such as Turkiyeey in the region carries the relations between the two principles into different dimensions. At this point, attitudes and behaviors may also show differences over the Syrian crisis.

Keywords: Russiara, Iran, Israel, the USA, Turkiyeey, the Syrian Crisis, and Arab Spring.

---

* Seba Abdullatif: Research Assistant, Omran Center for Strategic Studies -TR, seba.abdullatif95@gmail.com ORCID: 0000-0002-5912-6180

العلاقات الإيرانية الروسية بعد الأزمة السورية

أرضا جان تشليك*

تاريخ الاستلام: 2023/12/20 تاريخ القبول: 2022/05/04

اقتباس: تشليك، أ. "استراتيجية مقارنة في القرن الثامن عشر: دراسة لإختبار الديناميات بين الإمبراطورية العثمانية والقوى الأوروبية"، دراسات الشرق الأوسط، 41-4 (2022): 269-284

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.1219615

الملخص

بدأت الأزمة السورية نتيجة الانتفاضة الشعبية التي قامت ضد نظام الأسد عام ٢٠١١. وفي فترة ما بعد الأزمة، تم إعادة تشكيل العديد من العلاقات الدولية. ومن أهم هذه العلاقات، هي العلاقات بين إيران وروسيا. تبحث هذه الدراسة في كيفية تأثير الأزمة السورية على إعادة تشكيل العلاقات الروسية الإيرانية، وكيف أثرت القوى الإقليمية الأخرى التي تأثرت بالأزمة السورية مثل تركيا وإسرائيل، على التحالف الروسي الإيراني.

يلتقي البلدان في إطار الأهداف المشتركة ويعملان على تطوير علاقاتهما. وانعكست الديناميات المتغيرة في المنطقة بعد الأزمة السورية أيضا على العلاقات الإيرانية الروسية. وعلى الرغم من تصريحات البلدين بأنهما يقومان بأنشطة من أجل الحفاظ على الاستقرار في المنطقة، إلا أن البلدين يعملان بما يتماشى مع مصالحهما المشتركة. هذه المصالح الثنائية تمنع وجود القوة الكبيرة أي الولايات المتحدة الأمريكية في المنطقة. بالإضافة إلى ذلك فإن روسيا تتواجد في سوريا بسبب سياساتها التي تنتهجها فيما يتعلق بالاقتراب من البحار الساخنة. أما إيران، فهي تهدف إلى أن تكون عنصرا رئيسيا في الشرق الأوسط والقضاء على القوى التي تهدد وجودها في المنطقة. وما يجري من أنشطة وانعكاسات في منطقة الشرق الأوسط يحدث في إطار يتماشى مع أهداف البلدين. لقد أثر وجود فاعلين إقليميين رئيسيين آخرين في سوريا على العلاقات الروسية الإيرانية. ووجود دول قوية مثل تركيا وإسرائيل يحمل العلاقات بين البلدين إلى أبعاد مختلفة. وفي هذه النقطة، قد تظهر المواقف والسلوكيات أيضا اختلافات فيما يتعلق بالأزمة السورية.

الكلمات المفتاحية: روسيا، إيران، إسرائيل، الولايات المتحدة الأمريكية، تركيا، الأزمة السورية، الربيع العربي

* صبا عبد اللطيف: باحث مساعد، مركز عمران للدراسات الاستراتيجية-تركيا، seba.abdullatif95@gmail.com
رقم أوركيد: 0000-0002-5912-6180

Giriş

Suriye, geçmiş dönemler itibarıyla Ortadoğu bölgesine açılan bir kapı olarak görülmekte ve önemli bir stratejik nokta içerisinde yer almaktadır. Akdeniz için bir liman konumunda olması, dünya savaşları sonrası sömürgeci devletlerin kontrolü altına girmesine neden olmuştur. Manda ve himayecilik faaliyetlerine maruz kalan Suriye, 1946 yılında San Francisco Konferansı sonucunda kurulan Birleşmiş Milletler (BM) bünyesine dâhil olarak Suriye Cumhuriyeti ismini almıştır. Soğuk savaş dönemlerinde ise büyük güçlerce çevrelenmiş ve uluslararası çıkarlar ekseninde ilişkiler kurulan bir devlet hâline gelmiştir. Bu ilişkiler kapsamında bölgenin önemli ülkelerinden birisi olan İran, dünyanın en büyük iki süper gücünden birisi olan Rusya ile ilişkiler yürütmektedir. İran'ın diğer bir süper bir güç olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile savaşı, Ortadoğu bölgesindeki hâkimiyet ve nükleer güç mücadelesine yönelik gerçekleşmektedir. İran'ın Rusya ile olan bağlantıları ve yürüttüğü ilişkileri, karşılıklı beklentiler çerçevesinde şekillenmektedir. Rusya'nın tarihi emelleri arasında yer alan sıcak denizlere inme ve Ortadoğu'yu yönetme politikası, Rusya cephesinin hedefi olmaktadır. İran'ın hedefi ise Ortadoğu düzleminde ana aktör olmak ve bölgedeki ABD'nin etkisini kırmaktır. Bu noktada Rusya'nın "Yakın Çevre" politikası ve "Hayat Sahası" olarak adlandırdığı Ortadoğu bölgesi, Suriye konusunda taviz verilmemesini içeren faaliyetlerde bulunacağını sinyallerini vermektedir.¹ İran cephesinde ise ABD'nin etkisini kırmanın yanında, bölge üzerindeki hâkimiyetinin olası bir isyan vb. hareketlenmelerden dolayı kaybedilmemesi amacı da bulunmaktadır. Bu amaç dâhilinde, çatışmaların azalması için Rusya ile ittifak hâlinde yer almaktadır. İlgili noktalara ek olarak 2011 yılında başlayan Suriye krizi ile birlikte İran ve Rusya arasındaki ilişkiler yeniden şekillenmiştir. Suriye krizinden sonra hem Rusya'nın hem de İran'ın Suriye'deki çıkarları tehlike altına girmiştir. Bu yüzden iki ülke harekete geçerek Suriye rejimin başındaki müttefikleri Beşar Esad'ı kurtarmak için askerî müdahalede bulunmuştur. Çalışmanın konusu şu açıdan önemlidir; Suriye krizi sonrası Rusya ve İran arasındaki ilişkiyi detaylı bir şekilde ele alan ve bölgesel anlamda büyük güç olarak sayılan İsrail ve Türkiye'nin yaptırımlarından nasıl etkilendiği ele alınmıştır. Bu yönüyle konuyla ilgili yapılacak olan ileriki çalışmalar için önemli bir kaynak olacaktır.

1 Burak Sarıkaya, Suriye İç Savaşı Perspektifinde Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri, *TASAM*, 18 Eylül 2015.

Suriye Krizinden Önce Rusya-İnan İlişkileri

Suriye krizinin ortaya çıkması ve iç savaşın meydana gelmesi, Ortadoğu bölgesinin yeni dinamikler etrafında şekillenmesi durumunu yaratmıştır. Bu durum çerçevesinde, Suriye krizinin köklerine inildiğinde, Beşar Esad'ın tutum ve davranışları, krizin ilk yıllarında küresel güçlerin varlığı dışında gelişmiş ve bölgedeki savaş faaliyetleri artmıştır. Bu faaliyetler, bölge içerisinde birçok terör örgütünün hareket alanı bulmasına ve büyük çaplı terör eylemleri gerçekleştirmesine neden olmuştur. Artan krizin faturası, çok sayıda düzensiz göçmenin başta Türkiye ve komşu ülkeler olmak üzere birçok ülkeye yayılması ve demografik yapıda değişikliklerin yaşanması durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu noktada savaşın uzun yıllar sürmesinin negatif etkileri de tüm dünya düzeyinde hissedilmiştir. İlgili sorunların çözümü ve çıkarlar kapsamında ittifaklar meydana gelmiştir. Rusya ile İnan ilişkilerin gelişimi ve düzeyi, bu ittifaklar kapsamında yer almaktadır. İki ülkenin Suriye krizi sonrası mevcut olan ilişkileri; ülkelerin tutumları, geçmişleri, bölge ülkelerinin etkisi ve küresel faktörlerin varlığı çerçevesinde farklı boyutlar kazanmaktadır.

1990 yılından itibaren Rusya-İnan ilişkilerini oluşturan iki önemli faktör vardır. Birincisi İnan'ın nükleer programı ve bu konuda büyük bir gücün desteğine ihtiyaç duyulması ikincisi ise İnan- İsrail arasındaki düşmanlıktır. Gelişmeler kaydeden İnan-Rusya ilişkileri, bu dönemde İnan'ın Rusya'dan S-300 füzelerin ihracatının sağlanması ile başlamıştır.² İnan'ın silah tedariği için Rusya ile ilişkiler kurması, nükleer silah konusunda da yakınlaşmaların ve müzakerelerin var olmasına neden olmaktadır. Bu yakınlaşmanın altında yatan birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden en önemlisi ABD'nin bölgedeki etkisinin kırılması için karşılıklı ilişkiler sürdürülmektedir. Diğer önemli neden ise her iki ülke Kafkasya ve Orta Asya'daki yeni bağımsızlığını ilan eden ülkelere hâkimiyet kurma amacını gütmektedirler. Bölgedeki uluslararası faktörlerin varlığı, Avrupa'nın ilgili noktalardaki nüfuslanma arayışları, Türkiye'nin terör faaliyetlerini önleyici ve göç dalgasını yöneten bir yapıda yer alması ve diğer bölgesel güçler, İnan-Rusya ilişkilerini şekillendiren etmenler arasında bulunmaktadır.³

Eski İnan Cumhurbaşkanı Ahmadinejad döneminde, İnan'ın oldukça önem verdiği Ortadoğu politikası ışığında Rusya ile ilişkilerini geliştirmesine önem vermiştir. Bu dönemde İnan nükleer programı sonucunda hem batıda hem de

2 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İnan-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

3 Aytaç Mammadlı, Bölgesel Güvenlik Dengeleri Bağlamında Rusya-İnan İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

bölgesel anlamda gerginlik yaratmıştır.⁴ Bu gerginliğin sonucunda İran nükleer programı dosyası Rusya'nın veto hakkına sahip olduğu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine taşınmıştır. Dolayısıyla İran'ın hem uluslararası anlamında hem bölgesel anlamda güçlü bir ittifaka ihtiyacı olduğundan Rusya'nın ortaklığına büyük önem vermiştir. İran ilk adımı olarak sayılan, Batı eksenine rakip olan Moskova ve Pekin'in kurduğu Şanghay İşbirliği Örgütüne Rusya ile ilişkilerini güçlendirmek adına başvuruda bulunmuştur. İran Şanghay İşbirliği Örgütüne ilk başvurusunda gözlemci olarak kabul edilmiştir. Sonrasında 2008 yılında daimî üyelik statüsüne başvuruda bulunmuştur. Başvurunun onaylaması biraz zaman almıştır çünkü İran'ın nükleer programı yüzünden BM ve ABD uyguladığı yaptırımlar nedeniyle üye devletler arasında çekingenlik yaratmıştır. Ancak nükleer dosyasının çözülmediği hâlde 2021 yılında Şanghay İşbirliği Örgütünün toplantısı sırasında İran'ın üyeliğinin kabul edildiği açıklanması dikkat çekmiştir.⁵

O dönemki İran'ın bütün bu iş birlikçi adımlara rağmen İran Rusya'dan umduğu desteği alamamıştır. Aksine ilişkilerinin daha kötü bir yöne gittiğine dikkat çekmiştir. Bunun sebebi ise Rusya, İran'ın kendisine yakınlaşmasının sebebinin güvenlik konseyindeki pozisyonu olduğunu ve aralarındaki ilişkileri kendi çıkarları için suistimal ettiğini iddia etmiştir.⁶ İlişkilerin kısmi olarak negatif etkilendiği süreçler, uygulanan politikalar sonucu şekillenen İran-Rusya ilişkileri, İran'da Cumhurbaşkanı değişikliği ve beraberinde yaşanan gelişmeler neticesinde olumsuz olarak etkilenmiştir.⁷ Bu gelişmeler; Rusya'nın nükleer santral teslimini geciktirmesi, BM'deki İran'a yönelik yaptırımların Rusya tarafından veto edilmemesi ve S-300 füze sistemleri satışının bir süreliğine durdurulması gibi gelişmeler olarak yer almıştır.⁸ Bu nedenlerden dolayı iki ülke arasındaki ilişki sarsılmıştır.⁹ Böylelikle İran Rusya'nın artık güvenilir bir ortak olmadığını anlamıştır.

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani döneminde İran farklı bir yol izlemeye başlamıştır. Ortadoğu'ya karşı planı değiştirmemiştir. Ancak batıya karşı tutumunu değiştirmiştir. Ruhani batıya açık bir şekilde yaklaşmaya çalışmak-

4 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

5 Hüda Rauf, "İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Kabulünün Anlam ve Sonuçları", *Independent Türkçe*, 23 Eylül 2021.

6 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

7 Hoshimjon Mahmudov, "Putin Dönemi Rusya İran Arasındaki Askeri İlişkiler", Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.

8 Giray Saynur Derman, Ortadoğu'da İki Etkin Güç Rusya ve İran, İRAM, Haziran 2017.

9 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

tadır ve yeni ilişkiler arayışı içine girmiştir. Aynı zamanda Rusya ile bozulan ilişkilerin yeniden iyileşmesini ve gelişmesini amaçlamaktadır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya ve İnan birbirlerine karşı düşmanca politikalar izlemiştir. Bunun sebebi ise enerji piyasasında rakip oldukları için aralarında bir stratejik ortaklık gerçekleşebileceğini tahmin edilmemiştir.¹⁰ Ancak son zamanlarda iki ülkenin ortak stratejisine bakarak çıkarlarının çatışmadığı ve aksine birbirlerini tamamladığını söylemek mümkündür. Bunun sebebi ise ortak çıkarlarını gerçekleştirirken birbirlerini tedirgin edecek adımlardan kaçınmalarıdır. Rusya'nın hedefleri doğrultusunda atacağı adımlar, İnan ile yapılan ortak faaliyetler dâhilinde yer almaktadır. İnan'ın bölgedeki jeopolitik yapısı da Rusya'nın faaliyetlerini tehdit edici güçlerin ve grupların varlığını sonlandırıcı veya belirli oranda engelleyici unsurları beraberinde getirmektedir. Mevcut unsurlar, günümüz süreçlerindeki İnan ve Rusya ilişkilerinin boyutunu ortaya koyan faktörler olarak da meydana gelmektedir.¹¹ Böylece iki ülke arasındaki güven problemi son birkaç yıl içinde büyük ölçüde çözülmüştür. Bu yakınlaşmanın ve dengeli ilişkinin en önemli etkeni ise Suriye krizidir.

Suriye Krizinden Sonra Rusya-İnan İlişkileri

Suriye krizinin “Arap Baharı” sürecinin bir devamı olarak görülmesi, Ortadoğu denklemlerini yeniden şekillendirmiştir. Bu denklemler arasında, rejim ve görüş (din, ırk, dil, siyasi sistem) farklılıklarına rağmen ortak hedeflerin varlığı dolayısıyla İnan-Rusya ilişkileri mevcut olmaktadır. İlişkilerin ABD gibi büyük güçlerin Ortadoğu'daki etkinliği sebebiyle daha fazla ilerlemesi ve ortak çıkarlara hizmet etmesi bakımından stratejik ortaklık üzerine anlaşma zemini yaratmışlardır.¹² Bu gelişmeye ek olarak Rusya'nın Suriye krizi sonrası gerçekleşen ve bazı bölgesel konuları içeren uluslararası toplantılarda İnan'ın da bulunmasını istemesi, İnan'ın Rusya'ya karşı olan olumsuz görüşlerini yıkmıştır. Suriye krizine yönelik çözüm önerilerinde Esad yönetimine verilen destek, İnan ve Rusya'nın ortak görüşleri kapsamında bulunmaktadır. Esad yönetimine sağlanan silah tedariki de ilgili destek içerisinde yer almıştır.¹³ Suriye krizi sonrası ilişkilerin boyutu, pozitif süreçler temelinde sürmüş ve iki ülkenin ortak çıkarlarına yönelik faaliyetlerin sürdürülmesi amacı varlık göstermeye devam etmiştir. Kriz sonrası bölgedeki bazı noktalara gerçekleşti-

10 Robert O. Freedman, 1990'larda Rusya-İnan İlişkileri, 21. Yüzyıl Enstitüsü.

11 Abdulhakim Günaydın, Dünya Ukrayna Krizine Odaklanırken Rusya İle İnan 20 Yıllık Ekonomi ve Güvenlik Anlaşması Üzerinde Çalışıyor, *Independent* Türkçe, 26 Ocak 2022.

12 “İnan, Çin'in Ardından Rusya ile de Stratejik Ortaklık Anlaşması İmzalayacak” *Euronews*, 11 Ekim 2021.

13 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İnan-Rusya Eksenini, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

rilen hava harekâtları da iki ülkenin ortak sahalarının kullanılması ile gerçekleştirilmiştir.¹⁴

İran-Rusya ilişkileri, geçmiş dönemlere göre günümüz süreçlerinde daha pozitif noktalara sahiptir. Geçmiş dönemlerdeki iki ülkenin tutumları ve faaliyetleri çerçevesinde; Rusya'nın yayılcı politikalarının İran'ın toprak bütünlüğünü etkileyebileceği düşüncesi, geçmiş dönemlerde S-300 satışını bir süreliğine durdurulması, Birleşmiş Milletler toplantısında İran'a yönelik ambargoları veto etmemesi, nükleer enerji konusunda geciktirmeler ve kısmi engellemeler gibi olumsuz unsurların meydana geldiği ilişkilerde, günümüz süreçlerinde daha etkin ilişkiler gerçekleşmektedir. Suriye krizinin çözümüne yönelik gerçekleştirilen zirveler, iki ülkenin dışişleri bakanlarının bir araya gelmesi ve Astana görüşmeleri gibi faaliyetler kapsamında İran'ın Ortadoğu düzleminde ana aktör olarak görev almak istemesi ve hâkimiyet unsurunu sağlaması, Rusya'nın faaliyetlerine izin vermesi şeklinde gerçekleşmektedir.¹⁵ Suriye'de hükûmet, iç isyancılar ve Suriye ordusu arasında başlayan Suriye krizi; 2011 yılında başlamış ve birçok aktörün savaşa dâhil olması ile uluslararası bir boyut kazanmıştır. Mevcut savaş unsurları, çok sayıdaki ülke ve grupların çıkarları ve hedefleri dâhilinde şekillenmiş ve yeni formlar kazanmaya devam etmiştir. Bu unsurlara ek olarak dini faktörlerin farklı türdeki etkileri de yer almıştır. Savaşın ana aktörleri arasında bulunan hükûmet ve Suriye ordusunun çıkan çatışmaları sert bir şekilde bastırmasına yönelik faaliyetleri de savaşı tetikleyen ve uluslararası unsurları devreye sokan bir etmen şeklinde var olmuştur.¹⁶ Uluslararası faktörlerin ilgili bölgelerde yer almasıyla farklı çıkarlara ve hesaplara yönelik eylemler gerçekleşmiş ve savaşın boyutu artmıştır. Bu boyut kapsamında gelişen ittifaklar, bölgedeki istikrarı sağlamak yerine ülkelerin çeşitli konularda pay almak istemeleri şeklinde yansımalar göstermiştir. İlgili noktada yer alan İran ve Rusya ilişkileri; nükleer amaçlar, diğer güçleri püskürtücü hedefler ve bölgedeki kaynaklara elde etmeye yönelik süreçler şeklinde gerçekleşmektedir.

İran'ın Suriye krizine dair genel görüşleri, Suriye yönetiminin faaliyetlerini destekleyici bir yapıda yer almaktadır. Bu noktada Rusya ile birlikte ortak faaliyetler gerçekleştiren İran, kriz sonrası temaslarını sürdürmeye devam etmiştir. Rusya'nın ABD'nin varlığını kırıncı ve yıpratıcı faaliyetler yürütmesi temelinde İran, Rusya ile ittifaklarını sürdürmektedir. İlgili süreçlerde ABD'nin terör örgütünü desteklediği görüşü ve iddiası da İran'ın bölgedeki

14 Sabir Askeroğlu, "İran-Rusya İlişkileri: Stratejik Ortaklık Mı Rekabet Mi?" Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 15 Sayı: 3, 2022, s. 577 – 594.

15 A.g.e.

16 Burak Çalışkan, Rusya- Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi, İNSAMER, 2016.

ana unsurlardan birisi olma hedefini ve bu iddia sonrası gerçekleşen eylemlerden rahatsız olması durumunu ortaya çıkarmıştır.¹⁷ Ek olarak kriz sonrası varlık gösteren milliyetçi hareketler de İnan'ın nüfus yapısını ve bölge hâkimiyetini tehdit edici unsurları arttırabilmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi hâlinde büyük zararlar görebileceğini öngören İnan, ayrılıkçı hareketlerin mevcut olmaması için Suriye'deki hükümet faaliyetlerini destekler bir yapıda yer almaktadır.¹⁸ Bu faaliyet kapsamında ise Rusya ile olan ittifaklarının artması hedefi bulunmaktadır.

Rusya'nın gelişen Suriye krizine yönelik faaliyetleri ve tutumları ise ABD'nin Ortadoğu'daki etkisini kırmakta geç kalınmış olan geçmiş durumların tekrar yaşanmaması üzerine yer almaktadır. Bu faaliyetler, ABD'nin daha önceki Afganistan ve Irak müdahaleleri gibi hareketlerin kendisi adına başarılı bir şekilde yürütmesi ve Rusya'nın negatif olarak etkilenmesi gibi süreçlerin bir daha gerçekleşmemesine yönelik bulunmaktadır. İlgili noktalarda Rusya'nın Kafkaslar ve Orta Asya'yı bir "Arka Bahçe" olarak kullanması, çevreleme politikası ile diğer ülkeler bazında da devam etmektedir.¹⁹ Bu amaç dâhilinde, tarihi bir emel olan sıcak denizlere inme politikası, Suriye gibi tarihsel bir müttefikin yaşadığı krizi aşması temelinde de gerçekleşmektedir. Bu hedefin gerçekleşmesinde ise bölgedeki önemli bir ülke olan ve ortak bir düşman olan ABD'ye karşı İnan ile ittifak sağlanmasıyla mümkün olacaktır.

2011'de Suriye krizinin başlamasıyla birlikte İnan askerî olarak Suriye'de bulunmuştur. İnan'ın Suriye'de sadece danışma ve Suriye ordusunu eğitmek amaçlı bulunduğunu iddia etmesine rağmen birçok raporda askerî olarak da bulunduğu ispatlanmıştır. Öyle ki muhaliflerin iddiasına göre çatışma sahalarında yaralanan ve ölen İnan'a bağlı militerler bulunmuştur.²⁰ Bu tartışmaya son veren İnan İslam devrim muhafızlar ordusunun başkomutanı Caferi, "İnan İslam Devrimi zaferinin 40. yıl dönümü" hakkında "Soruş" dergisine verdiği röportajda, Tahran'ın Suriye'de yaklaşık 100 bin askerden oluşan yerel kuvvetler kurduğunu itiraf etmiştir.²¹

Rusya'nın Suriye'ye askerî müdahalesi ise Beşar Esad rejimini kurtarmak için İnan Rusya'ya çağrıda bulunmuştur. Aynı zamanda Suriye'de büyük rol

17 Sabir Askeroğlu, "İnan-Rusya İlişkileri: Stratejik Ortaklık Mı Rekabet Mi?" Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 15 Sayı: 3, 2022, s. 577 – 594.

18 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İnan-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

19 Aytan Mammadlı, Bölgesel Güvenlik Dengeleri Bağlamında Rusya-İnan İlişkileri, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

20 Adel Alsalmi, Ceyş El Fetih İle Devrim Muhafızları Arasında Bir Esir Takası Anlaşması Ufukta Belirleniyor., Şarkul *Avsat*, 2016.

21 "Devrim Muhafızları" milislerinin komutanı, Suriye'deki İnan milislerinin sayısını açıklıyor, *Orent net*, 2019.

oynayan Kudüs Gücü'nün başkomutanı General Kasım Süleymani 2015 yılında Moskova'ya yaptığı gizli ziyarette Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'i Esad'ın saflarında savaşmaya ikna etmiştir. General Süleymani'nin Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'i Suriye'ye askerî müdahalede bulunmaya ikna etmek ve Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad rejiminin devrilmesini önlemek için olduğu doğrulanmıştır.²² Ancak Rusya'nın kamuoyuna açıklaması şu şekilde olmuştur; "Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın, Moskova'dan askerî destek talebi üzerine Rusya Federasyonu Konseyi, Başkan Vladimir Putin'e Rus silahlı kuvvetlerini ülke dışında kullanma yetkisi vermeyi kabul ettikten sonra Suriye topraklarına Rus askerî müdahalesinin 30 Eylül 2015'te başladığını söylemektedir.²³ Bunun sebebi ise meşru bir şekilde Suriye'ye terörle mücadele sebebiyle askerî destekte bulunabilmesi için Suriye devlet başkanı olarak kabul ettiği Beşar Esad'tan resmi olarak talep gelmesi gerektiğindedir. İran'ın Rusya'dan müdahale etmesini isteme sebebi ise Beşar Esad rejiminin Suriye toprakları üzerindeki hâkimiyetini, bir yanda çeşitli silahlı muhalif gruplar ve diğer yanda IŞİD lehine kaybetme oranının %75'e ulaşmasıdır.²⁴ Bu müdahalelerin sonucunda Rusya ve İran'ın Suriye'deki savaşa müdahalesi, krizin gidişatında bir dönüm noktası olmuştur. Ancak Suriye rejimi, istese de Tahran ve Moskova'yı Suriye'den çıkaramayacak hâle gelmiştir ve bu desteğin bedeli sosyal, ekonomik ve siyasi anlamda ağır olacaktır.

Suriye krizinin üzerinden uzun zaman geçmesinden dolayı iki ülkenin Suriye'de bulunmalarının ortak hedefleri değişmeye başlamıştır. Zaman içinde değişen hedefler ise Rusya açısından Suriye krizine müdahale etmesinin en önemli sebeplerinden biri, kendisinin küresel güç olduğunu batıya göstermek ve kabul ettirmektir.²⁵ Bu yüzden krizin bitmesi için bütün yollara başvurup kısa süre içinde çözüme ulaştırmayı amaçlamıştır. Diğer yandan da batıyı endişelendiren bütün radikal grupları yok etmek ve Suriye'nin yönetiminde Moskova'nın yanında olan laik bir devlet görmek istemiştir. İran'ın hedefi ise Suriye'deki temel hedefi Şii nüfuzunu artırmak ve güçlendirmekle beraber yönetim başında Esad ailesinin kalmasını sağlamaktır. Sünni çoğunluğu azaltan ve diğer azınlığın özellikle Şiiilerin varlığını ve güvenliğini sağlayan bir devlet görmek istemiştir. İran'ın Suriye'deki en önemli amacı ise Hizbullah gibi milislerin oluşturulmasıdır.

22 Sabır Gıl Anbari, İran Kudüs Gücü : "Sınır Tanımayan Savaşçılar" İçin Dünya Çapında Faaliyet ve Etki Alanları, *Alaraby*, 25 Mayıs 2022.

23 Raed Caber, Moskova neden şimdi 2013'te "Esad'ın çağırısını" açıkladı?, *Şarkul Avsat*, 2021.

24 Reşad Katan, Suriye muhalefetine ikilemi: Siyasi ufuk olmadan askeri kazanımlar, *Aljazeera*, 29 Haziran 2015.

25 Hoshimjon Mahmudov, "Putin Dönemi Rusya İran Arasındaki Askeri İlişkiler", Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.

Son dönemde ortaya çıkan bölgesel sorunlar, Suriye krizinden sonra İnan ve Rusya'nın arasındaki ilişkiye ne kadar büyük bir etkisi olduğunu göstermiştir. Tarihsel olarak Ukrayna ile sınır sorunları yaşayan Rusya 24 Şubat 2022'de Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Donbas'taki ayrılıkçı Luhansk ve Donetsk "cumhuriyetlerini" savunmak için "özel bir askerî operasyon" ilan etmiştir.²⁶ Bu ilanın üzerine Avrupa Birliği ilk kez Ukrayna'ya silah sevkiyatı yapacağını duyurmuştur. Batı ise Rusya'ya ekonomik yaptırımlar uygulamış ve zamanla bu yaptırımları sıkılaştıracağını açıklamıştır. Diğer yandan da ABD, Ukrayna'ya milyarlarca dolarlık askerî yardım göndermiştir.²⁷

Ukrayna'ya büyük destek veren bu güçlü ülkelere karşı geri adım atmayan Rusya'nın yanında bölgesel müttefiki olan ve Suriye'de stratejik ortaklığını güçlendiren İnan vardır ve kendisine hem siyasi hem de askerî destek sağlamıştır. ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Jake Sullivan, Beyaz Saray'da düzenlediği basın toplantısında, "İstihbarat bilgilerimiz, İnan hükûmetinin Rusya'ya -çok kısa bir süre içinde- savaş uçakları da dâhil olmak üzere yüzlerce insansız hava aracı sağlamaya hazırlandığını gösteriyor" açıklamasında bulunmuştur.²⁸ İnan başta Rusya'ya insansız hava aracı göndermediği iddialarını reddetmişti ancak daha sonra Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmeden önce bir kısmını tedarik ettiğini kabul etmiştir.²⁹ İnan'ın Rusya'ya destek vermesinin nedenlerini şu şekilde açıklayabiliriz; İnan'ın, Esad rejimi devrilmek üzereyken Rusya'yı Suriye'ye çağırmasının bir sonucu olarak Rusya'ya olan borcunun bir kısmını geri ödemek istemesi. Rusya'nın bugün Ukrayna konusunda büyük bir ikilem içinde olması ve hiç kimse kendisine yardım etmek istemezken Tahran'ın yanında olduğunu daha sonra hatırlatmak istediğine şüphe yoktur. Ancak bu nedenler İnan'ın davranışını açıklamak için tek başına yeterli değildir. Diğer faktörler arasında maddi hesaplar, Türkiye ile jeopolitik rekabeti ve ABD'ye baskı yapma girişimi de yer almaktadır.

Bölgesel Aktörlerin Rusya-İnan İlişkilerine Etkisi (Türkiye-İnan)

Tarihi süreçler olarak uzun yıllardır terör olayları ile mücadele eden ve sınır ötesi operasyonlar yürüten Türkiye, Suriye krizi sonrası ilgili askerî ve siyasi politikalarını sürdürmüştür. Ortadoğu bölgesindeki istikrarı koruyucu ortak görüşlere ve toplantılara katılım sağlayan Türkiye, Suriye krizi sonrası

26 Rusya'nın Ukrayna'yı işgali: 6 grafikte savaşın 6 ayı, *BBC News Türkçe*, 22 Ağustos 2022.

27 Alarabi Jadid, Rus İşgalinin Başlangıcından "Karşı Saldırıya" Kadar: Ukrayna'da 200 Günlük Savaş, *Alaraby*, 2022

28 Rusya ve Ukrayna: ABD, "Rusya ve İnan arasında tam bir savunma ortaklığı" konusunda uyardı, *BBC News Arabic*, 10 Aralık 2022.

29 A.g.e.

kendi sınır güvenliğini sağlamak için çeşitli harekâtlar gerçekleştirmiştir. Bu harekâtların temel amacı; Suriye krizi sonrası oluşan terör koridorunu temizlemek ve bölgedeki sivil halkın güvenliğini sağlamak olarak yer almaktadır.³⁰ Türkiye'nin önemli bir bölgesel güç olması ve Suriye krizinin çözülmesinde etkin bir konumda yer aldığı gerçeği, İran-Rusya ilişkilerini de etkilemektedir. İran'ın Şii-Sünni çatışmasından dolayı Türkiye'ye karşı olan tavrı, Suriye krizi sonrası da devam etmektedir. İran cephesi tarafında Türkiye'nin barışçıl ve istikrarı sağlayıcı faaliyetlerini onaylamayan söylemler bulunmaktadır.³¹ Rusya'nın Türkiye'nin varlığına ilişkin tutumu ise iki ülke arasındaki "Uçak Krizi" gibi problemlere karşı Suriye konusunda ortak görüşlere sahip olma görüntüsü içerisinde yer almaktadır. Bu noktada yaşanan uçak krizi, bir gerginlik durumunu meydana getirmiştir. Rus Su-24 tipi uçağının uyarılara rağmen Türk hava sahasını ihlal etmesi, Türk Hava Kuvvetleri tarafından uçağın düşürülmesi şeklinde sonuçlanmıştır. Kriz sonrası kısmi ambargo faaliyetleri ve özür mesajlarının ardından ilişkiler, Suriye krizi çözümleri bakımından etkilenmemiştir³². Ancak Rusya'nın tarihi emellerini gerçekleştirmek istemesi, diğer faktörlerin önüne geçtiği için İran ile yürütülen ilişkilere daha fazla önem vermektedir. Türkiye'nin hem askerî hem de bölgedeki barışın sağlanmasına yönelik ilgili kapsamda Türkiye'nin Suriye krizinin çözümü ve bölgedeki ittifaklara yaptığı katkı (İran-Rusya ittifakı gibi) Astana görüşmeleri gibi örneklerle açıklanabilmektedir. Astana görüşmeleri kapsamında Kazakistan'da düzenlenen zirve, Türkiye'nin garantörleri arasında yer aldığı, İran ve Rusya'nın da garantör ülke olduğu görüşmeler olarak faaliyet göstermiştir. Zirvenin ana konusu, İdlib ve Fırat'ın kuzey doğusundaki durum ve yapılması gerekenler olarak yer almıştır.³³

Ortadoğu bölgesinde Suriye krizine dair önemli ülkelerden birisi, İsrail olarak yer almaktadır. İsrail'in diplomasideki etkinliği, Suriye krizine yönelik hamlelerini de şekillendirmiştir. Suriye'nin tutumu da İsrail'den çekinen bir yapıda olması, İsrail'in Rusya ve İran ile ilişkilerini de şekillendirmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in İsrail'i ilk ziyaret eden Rus Başkan olması ve İran'ın bölgedeki politikalarının İsrail'e yönelik olmayacağı hakkında garanti vermesi, Ortadoğu'nun etkisini yansıtmaktadır.³⁴ Bu noktada

30 Naim Gök, Suriye Krizi'nin Türkiye'ye Yansımaları (2011-2017), Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2019, Sayı: 8, s. 77-114.

31 Mehmet Zeki İçcan, Şii-Sünni İlişkileri: Çatışmaya Giden Süreç. *Journal of Islamic Research*, 2018, 29 (2).

32 Burak Sarıkaya, Suriye İç Savaşı Perspektifinde Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri, *TASAM*, 18 Eylül 2015.

33 Meiramgul Kussainova, Kazakistan'da Suriye konulu 19. Astana görüşmeleri başladı, *Anadolu Ajansı*, 22 Kasım 2022.

34 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Eksenini, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

Rusya'nın hâkimiyet bölgesini genişletmesi ve Ortadoğu'ya nüfus etmek istemesi, İnan'ın tavizleri ve işbirlikleri sayesinde faaliyete geçmektedir.

Rusya, İsrail ile olan ilişkisine büyük önem vermektedir. Ancak anlaşamadığı ve ilişkilerini olumsuz etkileyen en önemli meselelerden biri Rusya'nın İsrail'in en büyük bölgesel düşmanı olan İnan'a silah satmasıdır. İnan ile Rusya'nın yakınlaşması İsrail için büyük bir güvenlik tehdidi teşkil etmektedir.³⁵ Bu endişenin sonucunda Rusya'nın Suriye'ye askerî müdahalesinden önce İsrail başkanı Netanyahu Moskova'yı ziyaret ederek Putin ile görüşmüştür. Bu ziyaretin sonucunda Moskova İsrail'in endişesini dindirecek vaatlerde bulunmuştur.³⁶ Ancak İnan'ın Suriye güneyinde askerî milisler oluşturarak İsrail güvenliğini tehdit eden bu milislerin bölgede kalıcı olmasından ve Lübnan, Irak ve İnan'daki milislerle bağlantılar güçlenmesinden endişe ederek yeniden harekete geçmiştir. Bunun sonucunda bölgede İnan'a bağlı hiçbir milisin kalmayacağına, bölgeden çekileceğine ve sınırdan en az 80 km uzak kalacağına dair Rusya ile İsrail anlaşma yapmıştır. Ancak bu anlaşma İsrail açısından başarısız olmuştur. Bunun sebebi ise aslında İnan'ın Suriyeli olmayan milislerin bir kısmını geri çekmesi diğer kısmı da bölgedeki Suriye rejiminin askerî birliklerine dağıtmasıdır.³⁷ Bunun sonucunda İsrail, Rusya ile olan anlaşmasının zayıf olduğunu görmüştür ve gittikçe güçlenen İnan-Rusya ilişkilerinden rahatsız olmuştur.

Sonuç

Suriye krizi sonrası Ortadoğu'ya yönelik faaliyetleri hız kazanan birçok aktör, bölgedeki varlığını güçlendirmek ve nüfus kazanmak için ittifak arayışlarına gitmiştir. Bu ittifaklar arasında yer alan İnan ve Rusya, tarihsel görüşleri ve rejim (Din, İrk, Dil, Siyasi sistem) tipleri gibi farklılıkları bir kenara bırakarak Suriye krizi sonrasında anlaşmaya gitmiştir. Krizin çözülmesi adına çeşitli faaliyetlerde bulunmakla beraber asıl olarak çıkarlara hizmet eden bir anlayış içerisinde yer almakta ve ilgili faaliyetlerine devam etmektedirler. Bu faaliyetler bütünü olarak Rusya tarihi emellerine ulaşmak ve Ortadoğu'da daha fazla söz sahibi olmak için İnan ile ilişkiler yürütmektedir. İnan ise olası bölgesel tehditleri azaltmak, Ortadoğu politikalarına yön vermek ve düşman olarak gördüğü ABD'yi bölgeden uzaklaştırmak gibi hedeflere sahiptir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için Rusya'nın bölgedeki etkinliklerine izin vermekte ve faaliyetler gerçekleştirmesine müsaade etmektedir. Bu süreçlerdeki temel tartış-

35 İnan ve Rusya arasındaki askeri ilişkiler İsrail'i endişelendiriyor, Şarkul *Avsat*, 20 Kasım 2022.

36 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İnan-Rusya Eksenini, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

37 Asın Alzobi, İnan'ın Güney Suriye'den çekilmesi bir illüzyon, *Raseef*, 8 Aralık 2021.

ma konusu ise ikili ilişkilerin ne ölçüde sonuç göstereceği ve ortak çıkarların değişmesi ihtimalidir. Bölgedeki ittifakların sayısı ve niteliği, her geçen gün değişiklik gösterebilmektedir. Bu değişikliklerin İran ve Rusya ilişkilerine de yansımaya olasılığı, ilişkilerin bozulabileceği yorumunu da beraberinde getirmektedir. Bu noktada yer alan uluslararası literatürde de adından bahsettiren ve eski İngiltere Başbakanı olan Lord Palmerston'un "İngiltere'nin ebedi dost ve düşmanları yoktur, değişmez çıkarları vardır" sözü gelmektedir³⁸. İlgili söz, İran-Rusya ilişkileri için de geçerli olabilecek bir durumu yansıtmaktadır.

İran-Rusya ilişkileri, geçmiş süreçlerde silah ticareti temelinde gerçekleşen faaliyetler dâhilinde kayda değer gelişmeler göstermiştir. İlgili gelişmeler, ortak bir düşman olan ABD'nin Ortadoğu politikalarını engelleyici hedefler çerçevesinde, aynı paydada buluşmuştur. İlişkilerin gelişim göstermesi, Suriye krizinin meydana gelmesi ile farklı bir boyuta geçmiştir. Suriye bölgesine yönelik gerçekleştirilen harekâtlarda, İran ve Rusya ortak olarak faaliyetlerde bulunmuştur. Aynı zamanda Suriye krizi sonucunda ilişkileri güçlenen Rusya ve İran artık diğer bölgesel meselelerde de (Ukrayna İşgali) birbirlerini desteklemektedirler. Bu faaliyetlere ek olarak uluslararası alanlarda iki ülkenin ortak hareket ettiği ve daha çok Rusya'nın öncülüğünde İran'ın dâhil olduğu durumlar meydana gelmektedir. Ortadoğu bölgesine yönelik Türkiye gibi önemli bölgesel güçlerin varlığı, Rusya tarafından kısmi olarak desteklense de İran tarafından bir tehdit olarak görülmektedir. Ortak çıkarların bölgede hâkimiyet kurma ve ABD'yi engelleme olarak yer alması, İran ve Rusya ilişkilerinin ivme kazanması ve stratejik ortaklık noktasına kadar ilerlemesi durumlarını ortaya çıkarmıştır. Bu durum, sürekli değişen uluslararası düzen ve Suriye krizinin farklı boyutlar kazanması çerçevesinde değişme ihtimaline de konu olabilmektedir.

Kaynakça

"Devrim Muhafızları" milislerinin komutanı, Suriye'deki İran milislerinin sayısını açıklıyor, *Orent net*, 2019.

"İran, Çin'in Ardından Rusya ile de Stratejik Ortaklık Anlaşması İmzalayacak" *Euronews*, 11 Ekim 2021.

Abdulahkim Günaydın, Dünya Ukrayna Krizine Odaklanırken Rusya İle İran 20 Yıllık Ekonomi ve Güvenlik Anlaşması Üzerinde Çalışıyor, *Independent Türkçe*, 26 Ocak 2022.

38 Lord Palmerston, *Parlamento Nutku*, İdeal Kültür Yayıncılık, s. 271.

Adel Alsalimi, Ceyş El Fetih İle Devrim Muhafızları Arasında Bir Esir Takası Anlaşması Ufukta Belireniyor, Şarkul *Avsat*, 2016.

Alarabi Jadid, Rus İşgalinin Başlangıcından “Karşı Saldırıya” Kadar: Ukrayna’da 200 Günlük Savaş, *Alaraby*, 2022.

Asın Alzobi, İnan’ın Güney Suriye’den çekilmesi bir illüzyon, *Raseef*, 8 Aralık 2021.

Aytan Mammadlı, Bölgesel Güvenlik Dengeleri Bağlamında Rusya-İnan İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İnan-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

Burak Çalışkan, Rusya- Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi, İN-SAMER, 2016.

Burak Sarıkaya, Suriye İç Savaşı Perspektifinde Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri, *TASAM*, 18 Eylül 2015.

Giray Saynur Derman, Ortadoğu’da İki Etkin Güç Rusya ve İnan, İRAM, Haziran 2017.

Hoshimjon Mahmudov, “Putin Dönemi Rusya İnan Arasındaki Askeri İlişkiler” , Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.

Hüda Rauf, “İnan’ın Şanghay İşbirliği Örgütü’ne Kabulünün Anlam ve Sonuçları”, *Independent Türkçe*, 23 Eylül 2021.

İnan ve Rusya arasındaki askeri ilişkiler İsrail’i endişelendiriyor, Şarkul *Avsat*, 20 Kasım 2022.

Lord Palmerston, *Parlamento Nutku*, İdeal Kültür Yayıncılık, s. 271.

Mehmet Zeki İşcan, Şii-Sünnî İlişkileri: Çatışmaya Giden Süreç. *Journal of Islamic Research*, 2018, 29 (2).

Meiramgul Kussainova, Kazakistan’da Suriye konulu 19. Astana görüşmeleri başladı, *Anadolu Ajansı*, 22 Kasım 2022.

Naim Gök, Suriye Krizi’nin Türkiye’ye Yansımaları (2011-2017), Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2019, Sayı: 8, s. 77-114.

Raed Caber, Moskova neden şimdi 2013’te “Esad’ın çağırısını” açıkladı?, Şarkul *Avsat*, 2021.

Reşad Katan, Suriye muhalefetinin ikilemi: Siyasi ufuk olmadan askeri kazanımlar, *Aljazeera* , 29 Haziran 2015.

Robert O. Freedman, 1990’larda Rusya-İnan İlişkileri, 21. Yüzyıl Enstitüsü.

Rusya ve Ukrayna: ABD, “Rusya ve İnan arasında tam bir savunma ortaklığı” konusunda uyardı, *BBC News Arabic*, 10 Aralık 2022.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali: 6 grafikte savaşın 6 ayı, *BBC News Türkçe*, 22 Ağustos 2022.

Sabır Gıl Anbari, İran Kudüs Gücü: “Sınır Tanımayan Savaşçılar” İçin Dünya Çapında Faaliyet ve Etki Alanları, *Alaraby* 25 Mayıs 2022.

Sabir Askeroğlu, “İran-Rusya İlişkileri: Stratejik Ortaklık Mı Rekabet Mi?” Ömer *Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15 Sayı: 3, 2022, s. 577-594.